

O‘ZBEK TILIDAN XITOIY TILIGA SIYOSIY MATNLAR TARJIMASI
VA SIYOSIY TERMINOLOGIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7352424>

SIDDIQOV Zavqiddin

Ilmiy maslahatchi: f.f.d., DSc Hashimova S.A.

This article is devoted to the study of the peculiarities of the translation of political vocabulary and terminology from Uzbek into Chinese

Siyosiy muhit kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan vujudga kelgan hamda doimo xoh u, xoh bu shaklda bo'lsin doim uning taraqqiyotiga hamrohlik qiladi. Siyosatshunoslikni o'rganish siyosiy institut va harakatlar, shuningdek siyosatning o'zinida anglashga yo'l boshlaydi. Siyosat va davlatning tabiatini tushunish uchun siyosiy muhit katta ahamiyatga egadir. Jamiyat hayotida muhim ahamiyat kasb etgan siyosiy muhit turli ijtimoiy fanlar – iqtisodiy nazariya, huquq, jamiyatshunoslik, psixologiya va shuningdek tilshunoslar, jumladan tilshunos-tarjimonlar o'ziga diqqatini jalb etadi.

Avvalambor, siyosat so'ziga ta'rif beradigan bo'lsak, aniq va tushunarli izohni O'zbekiston milliy ensiklopediyasidan keltirishni joiz bildik. Mazkur manbada izohlanichicha: “Siyosat — davlatni boshqarish san'ati. Siyosat turli ijtimoiy-siyosiy institutlar, ijtimoiy qatlamlar, tabaqa va guruhlar o'rtasidagi munosabatlar bilan bog'liq. Uning mohiyatini davlat hokimiyati shakllari, uni amalga oshirish va boshqarish tashkil etadi. Siyosat keng ma'noda jamiyatning siyosiy tizimi, siyosiy hayoti, davlat hokimiyati, uning ichki va tashqi faoliyati, siyosiy tashkilotlar va harakatlarning hokimiyatga munosabati, uni boshqarishda siyosiy manfaatlarni amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlarini o'zida ifoda etadi”¹.

Siyosiy matnlar bizni har tomonlama o'rab turuvchi axborot manbaidir. Biz ro'znoma, jurnal va yangiliklar saytlarini o'qiyimiz, televizor ko'ramiz, radio eshitamiz. Ommaviy axborot vositalari har kuni bizning mamlakatimiz va boshqa davlatlarning siyosiy hayotidagi turli xabarlarini yoritadilar. Bizning siyosatchilarimiz nutqini tarjimalarsiz o'zimiz tahlil qila olsak, chet mamlakatlarning siyosat va davlat arboblari bilan esa vaziyat o'zgacha. Ularning so'zlarining asl mohiyatini to'g'ri yetkazib berish uchun avvalambor nutqni o'zbek tili yoki boshqa chet tiliga tarjima qilib olish lozim. Bu esa oson ish emas. Siyosiy tarjima bu eng og'ir tarjima turlaridan biridir.

Siyosiy matnlarga davlat, partiya va jamoat arboblarning nutqlari; xalqaro, hukumat va ijtimoiy tashkilotlar nashrlari; tinchlik uchun kurash, xalqaro ahvolning keskinligini yumshatish, qurollanishni qisqartirish va chegaralash, milliy ozodlik harakatlari, iqtisodiy aloqalarga bag'ishlangan maqolalar va h.k. kiradi.

Siyosiy matnlarning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, nafaqat mazmunli bir butunlik sifatida, ya'ni nafaqat biror-bir xabar yoki masala to'g'risida axborotni o'zida aks ettiradi, balki yana boshqa funksiyalarni ham bajaradi. Siyosiy matn – bu avvalambor, mazkur masala yuzasidan ma'lum bir nuqtai nazarning ifodasidir. Boshqacha aytganda, ijtimoiy-siyosiy matn tarjimasi auditoriyaga targ'ibot va tashviqotchilik ta'sirini o'tkazish uchun mo'ljallangan.

¹ «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» - T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. Kitob 7, – B 606.

Siyosiy adabiyot asarlarida sintaktik vositalar faol rol o'ynaydi. Ularga quyidagi xususiyatlar xos:

a) Uzun murakkab gaplarning mavjud emasligi

b) Jumla, xat boshi, xat boshi zanjirining aniq tartibda kelishi

v) Parallelizmlar (shuningdek sinonimlar)ning mavjudligi. Bu bilan uslubning xususiyligi, lekin siqishganlikni ifodalash xususiyatini tan olish kerak bo'ladi.

g) Mazmuniga ko'ra muhim bo'lgan so'z, so'z birikmalar, gaplarning takrorlanishi.

Janr jihatidan ijtimoiy-siyosiy materiallar turlichadir. Ye.V.Chubukova uni 3 guruhga bo'ladi.

✓ rasmiy xujjat materiallari (konstitutsiyalar va qonun chiqarish aktlari, nizomlari, partiyalar nizomi, diplomatik xujjatlar – notalar, deklaratsiyalar, kommyunike, shartnomalar va h.k.)

✓ axborot-tavsifiy materiallar (axborot qaydnomalari, ma'lumot beruvchi materiallar, tarixiy tavsiflar, biror-bir hodisa yuzasidan umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot xususiyatiga ega maqolalar, muammoli tematik maqolalar va h.k.)

✓ tor ma'nodagi publisistik maqolalar (munozarali maqolalar, pamfletlar, nutqlar va h.k.)

Rasmiy hujjat materiallariga maxsus terminologiyaning ko'pligi, realiyalarning qo'llanilishi, o'ziga xos turg'un nutq iboralari (klishe)ning ishlatilishi xosdir. Axborot tavsifiy materiallar joriy siyosiy hodisalar bilan bog'liq termin, realiya, sitata, leksika va iboralarni o'z ichiga oladi. Publisistik materiallarda (tor ma'noda) erkin so'z va hikmatli gaplar ishlatiladi.

Ijtimoiy-siyosiy matnlarning leksik tarkibiga kelsak, ikki quyi tizim – ijtimoiy-siyosiy leksika va ijtimoiy-siyosiy terminologiyani farqlaymiz.

Ijtimoiy-siyosiy terminologiya tushunchasi ostida jamoatchilik tafakkurida ijtimoiy-siyosiy hayotning muayyan tushunchalariga munosib so'z yoki so'z birikmalarini tushunamiz. Ijtimoiy-siyosiy terminologiya emotsional betaraf va siljimasdir. Ijtimoiy-siyosiy leksika o'ziga mafkuraviy vazifani bajaruvchi emotsional bo'yoqdor leksik birliklarni o'zida qamrab oladi.

Tematik jihatdan ijtimoiy-siyosiy leksika va ijtimoiy-siyosiy terminologiya nihoyatda turli. Ijtimoiy-siyosiy mazmundagi matnlar harbiy soha, diplomatiya, saylov tizimi, davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, jamoatchilik faoliyati kabilarga aloqador leksika va terminologiyani o'zida qamrab oladi. Shu bilan birga shuni ta'kidlab o'tish joizki, ijtimoiy-siyosiy leksika va ijtimoiy-siyosiy terminologiya ko'p jihatdan bir-biriga to'g'ri keladi.

Termin (lot. terminus – chek, chegara, chegara belgisi) – fan, texnika va boshqa sohaga oid narsa haqidagi tushunchani aniq ifodalaydigan, ishlatish doirsai shu sohalar bilan chegaralangan so'z yoki so'z birikmasi. Terminlar bir ma'noli bo'lishi, ekspressiya emotsionallikka ega emasligi kabi belgilari bilan ham umumiste'mol so'zlaridan farqlanadi².

Siyosiy terminologiya asosan ro'znoma-axborot uslubiga xos. Ijtimoiy-siyosiy sohada terminologik tizimning tartibliligi va jiddiyiligi oz kuzatiladi. Ro'znoma-axborot materiallarida ko'pma'noli terminlar, termin-sinonimlar, qisqartma termin va nomlar ko'p uchraydi. Siyosiy xitoy terminologiyasidagi 法律 *falü* termini ham “qonunchilik”, ham “huquqiy” ma'nolarida ishlatiladi.

Siyosiy terminlarning klassifikatsiyasi quyidagicha:

1. Partiyalar nomi:

“O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi” — 乌兹别克斯坦人民民主党 *Wuzibiekistan renmin minzhu dang*

“Fidokorlar” partiyasi — 祖国进步党 *Zuguo jinbu dang*

“Adolat” partiyasi — 公正社会民主党 *Gongzheng shehui minzhu dang*

² Hojiev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1985. – B 88.

“Milliy tiklanish” partiyasi — 民族复兴党 *Minzu fuxing dang*

Kommunistik partiya – 共产党 *Gongchan dang*

Liberal partiya — 自由党 *Ziyou dang*

2. Ittifoq, birlashma va tuzilma nomlari:

Shanghai hamkorlik tashkiloti - 上海合作组织 *Shanghai hezuo zuzhi*

Markaziy Osiyo Hamkorligi Tashkiloti - 中亚合作组织 *Zhongya hezuo zuzhi*

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi - 独联体 *Dulianti*

Birlashgan Millatlar Tashkiloti - 联合国 *Lianheguo*

Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti - 欧洲如欧安组织 *Ouzhou ru Ou'an zuzhi*

Yevropa Ittifoqi- 欧盟 *Oumeng*

NATO - 北约 *Beiyue* (北大西洋公约主组织 *Beida xiyang gongyuezhuzhi*)

Xalqaro valyuta fondi – 国际货币基金组织 *Guoji huobi jijin zuzhi*

Jahon banki – 世界银行 *Shijie yinhang*

Osiyo taraqqiyot banki – 亚洲开发银行 *Yazhou kaifa yinhang*

Islom taraqqiyot banki - 伊斯兰开发银行 *Yisilan kaifa yinhang*

Xalqaro uyushma — 国际社会 *Guoji shehui*

3. Siyosiy lavozim nomlari:

President — 总统 *zongtong*

Tashqi ishlar vaziri — 外交部长 *waijiao buzhang*; 外长 *waizhang*

Diplomat — 外交官 *waijiaoguan*

4. Siyosiy qo'mitalar nomlari:

Davlat departamenti — 国务院 *guowuyuan*

Davlat xavfsizlik qo'mitasi — 国安委员会 *guoan weiyuanhui*

Xavfsizlik kengashi — 国安理事会 *guoan quanli shihui*

5. Jamiyat uchun falokatli faoliyat, harakat nomlari:

Terrorizm – 恐怖主义 *kongbuzhuyi*

Aqidaparastlik – 原教旨主义 *yuanjiaozhizhuyi*

Narkomaniya – 吸毒 *xidu*

Ekstremizm – 极端主义 *jiduanzhuyi*

Korrupsiya – 营私舞弊 *yingsiwubi*

Narkoagressiya - 毒品走私 *dupin zousi*

Rasmiy ishchi hujjatlarning atamashunosligi o'zining standartligi va qolipliligi bilan ajralib turadi. Uni bilmasdan turib tarjimon muvofiq hujjatlar matnining adekvat, rasmiy tarjimasiga erisha olmaydi.

Rasmiy qog'ozlar matnlari odatda preambula – “boshlama”lar bilan boshlanadi. Ibora va ular tarjimasining muqarrar takrorlanib turishligini hisobga olgan holda kontekstdan qat'iy nazar har safar tarjima tilida bir ekvivalentga ega boshlamalarning ro'yhatini tuzib olish ham mumkin. Masalan,

Hech shubhasiz – 毫无疑问 *haowuyiwen*

Hech mubolag'asiz aytish mumkinki — 可以毫无夸张地说 *keyi haowu kuazhang de shuo*

Shuni tan olish kerakki – 应当承认 *yingdang chengren*

Shu munosabat bilan — 鉴于此 *jian yuci*

Alohida ta'kidlab — 着重指出 *zhuozhong zhichu*

Shuni e'tiborga olib — 注意到 *zhuyidao*

Agar qo'llanish nuqtai nazaridan alohida leksik birliklarni tahlil qilib chiqsak, asliyatdagi deyarli barcha iboralar yo ekvivalentiga ega bo'ladi, yoki tarjima tilida umumma'lum bo'lgan doimiy muqobillari bo'ladi. Solishtirib ko'raylik,

Kurash timsoli bo'lmoq — 作为斗争象征 *zuowei douzheng xiangzheng*

So'z va harakat erkinligi — 言论行动自由 *yanlun xingdong ziyou*

Ozodlik uchun kurash — 为自由而斗争 *wei ziyou er douzheng*

Butun dunyoda — 在全世界 *zai quan shijie*

Katta hissa qo'shmoq — 作出很大的贡献 *zuochu hen da de gongxian*

Ehtirom ila xotirlamoq — 尊敬地追念 *zunjing de zhuinian*

Siyosiy qarash — 政治观点 *zhengzhi guandian*

Irqiyl diskriminatsiya (kamsitish) — 种族歧视 *zhongzu qishi*

Siyosiy va moddiy yordam — 政治与物质上的支持 *zhengzhi yu wuzhi shang de zhichi*

Doimiy muqobillar sifatida siyosiy tashkilotlarning nomlari namoyon bo'ladi. Masalan,

Atom energiyasi komissiyasi — 原子能委员会 *yuanzineng weiyuanhui*

Qurolsizlantirish qo'mitasi majlisi — 裁军委员会会议 *caijun weiyuanhui huiyi*

Siyosiy matnlarni o'zbek tilidan xitoy tiliga tarjima qilishda ma'lum bir siyosiy terminlarning yasallishiga ham alohida e'tibor berilsa, boshqa shu tipdagi so'zlarni ham lug'atdan izlamay turib ham anglab olish mumkin. Masalan, hozirda davlatimiz siyosatida ustuvor taraqqiyot mezonlarini xitoy tilidagi muqobillarini ko'rib chiqsak demokratlashtirish, modernizatsiya (zamonaviylashtirish), globallashtirish kabi so'zlar majhul nisbatning *-lashtirish* so'z shakli yasovchi qo'shimchasi bilan yasalgan. Mazkur qo'shimcha xitoy tilidagi 化 *hua* qo'shimchasiga mos keladi. Va shu tariqa, biz tarjimonlar bu so'zlar negizining xitoy tilidagi ma'nosini bilgan holda 化 *hua* qo'shimchasini qo'shish bilan

民主化 *minzhuhua* – *demokratlashtirish*,

现代化 *xiandaihua* – *modernizatsiya*,

全球化 *quanqiuhua* – *globallashtirish*,

意识形态化 *yishixingtaihua* – *mafkuralashtirish* so'zlarini hosil qilamiz.

Yana shu usulda yasaluvchi so'zlarni ko'rib chiqsak:

♠ Erkinlik 自主 + 性 = 自主性 *zizhuxing*

Mustaqillik 独立 + 性 = 独立性 *dulixing*

“Pishib yetilganlik” 成熟 + 性 = 成熟性 *chengshuxing*

Bosqichma-bosqichlilik 阶段 + 性 = 阶段性 *jieduanxing*

Faollik 积极 + 性 = 积极性 *jijixing*

♠ Pragmatizm 实用 + 主义 = 实用主义 *shiyongzhuyi*

Ob'ektivizm 客观 + 主义 = 客观主义 *keguanzhuyi*

Terrorizm 恐怖 + 主义 = 恐怖主义 *kongbuzhuyi*

Ekstremizm 极端 + 主义 = 极端主义 *jiduanzhuyi*

Kapitalizm 资本 + 主义 = 资本主义 *zibenzhuyi*

Separatizm 分离 + 主义 = 分离主义 *fenlizhuyi*

Siyosiy terminologiya haqida gapiradigan bo'lsak, xitoy tilida siyosiy terminlarning yasallishi odatda chet tilidan o'zlashgan so'zlarning ma'nan tarjima qilish yo'li bilan amalga oshiriladi. Shu sababli ko'pincha tarjimonga mazkur so'zlarni yodda saqlab qolish, yoki bo'lmasa hech iloji bo'lmaganda so'zni ma'no jihatdan aniqlashga urinib ko'rib tarjima qilishning imkoni mavjud. Masalan,

Bugun men Qonunchilik palatasi va Senatning birinchi qo'shma majlisida so'zga chiqar ekanman, asosiy maqsadim – jamiyatimizni demokratlashtirish va yangilashning konsepsiyasini, shuningdek, mamlakatimizni 2005 yil va kelgusi davrda modernizatsiya va isloh etish bo'yicha oldimizga qo'yiladigan asosiy vazifalarni qisqacha bayon etishdir.

今天在立法院和参议院的第一次联席会议上演说，我想向你们简要地阐述民主化和社
会革新的最重要的构想，以及 2005 年和今后很长一段时期国家改革和现代化的主要任务。
*Jintian zai lifayuan he canyiyuan de di yi ci lianxi huiyi shang yanshuo, wo xiang xiang nimen
jianyao de chanshu minzhuhua he shehui gexin de zuizhongyao de gouxiang, yiji 2005 nian he
jinhou hen chang yi duan shiqi guojia gaige he xiandaihua de zhuyao renwu.*

Bu jumlada ishtirok etgan “Qonunchilik palatasi” so'zi 立法 *lifa* – “qonun o'rnatish” va 院
yuan – “palata” so'zlaridan (立法院); “Senat” so'zi 参议 *canyi* – “muhokamada ishtirok etish”,
“maslahatchi, senator” va 院 *yuan* – “palata” so'zlaridan (参议院); “demokratlashtirish” so'zi
民 *min* – “xalq”, 主 *zhu* – “boshqaruv” va 化 *hua* – “-lashtirish” morfemalaridan (民主化);
“modernizatsiya” so'zi 现代 *xiandai* – “zamonaviy” so'zi va 化 *hua* – “-lashtirish” morfemalaridan
(现代化) tashkil topgan. Ko'rib turganimizdek, xitoy tilining o'ziga xosligi ham shundan
iboratki, so'zlarning alohida tarkibiy qismlari ma'nosiga ko'ra butun bir so'zning tarjimasini anglab
olish mumkin.

Har bir mamlakat o'zining saylov tizimiga ega bo'lib, lekin saylov kampaniyalarining
texnologiyalari, maqsad va vazifalarining ko'pgina umumiy jihatlari mavjud. Saylov tematikali
matnlar tarjimasida aslyat tili va tarjima tili mamlakati saylov tizimlarining o'ziga xos
xususiyatlarini hisobga olish kerak.

saylov – 选举 *xuanju*, 选定 *xuanding*

saylovchi – 选举人 *xuanjuren*

saylov kampaniyasi – 选举运动 *xuanju yundong*

ovoz berish – 投票 *toupiao*, 表决 *biaojue*;

ovoz – 嗓子 *sangzi*, 声音 *shengyin*; 音调 *yindiao*; 意见 *yijian*, 主张 *zhuzhang*; 票
piao

O'zbek tilidagi siyosiy matnni xitoy tiliga tarjima qilishda leksik birliklarning tanlanishidagi
muhim jihatlardan yana biri uning yasalish shaklidir. Turk tilida kishilar orasidagi ijtimoiy
munosabatlarni ifodalovchi *toplum* (*jamiyat*) terminining arabcha *cemiyet* muqobili ham mavjud
bo'lib, turkcha yozma va og'zaki nutqning turli vazifadosh uslublarida keng qo'llaniladi. *Cemiyet*
termini o'zagidan arab tilida *ictimai* sifati yasalgan. *İctimai* sifatining fransuz tilidan o'zlashgan
muqobili hisoblangan *sosyal* so'zi turkcha nutqda *ictimai* sifatidan ko'ra faolroq qo'llanadi³.
Turkolog tadqiqotchilarimizning jamiyatshunoslik sohasidagi terminlar tadqiqoti borasidagi
xulosalari bizning o'zbek tilimizdagi “jamiyat”, “ijtimoiy”, “sosial” so'zlarining etimologik kelib
chiqishi xususidagi masalalarni oydinlashtiradi. Lekin yuqorida (turkiy tillarda) turli vazifadosh
uslublarda turli ijtimoiy terminlarning qo'llanishi turlichadir degan fikrni xitoy tiliga tadbiiq
etadigan bo'lsak, xitoy tilida “jamiyat”, “jamoatchilik”, “ijtimoiy”, “sosial” singari
jamiyatshunoslik terminlari birgina o'zgarma “社会”*shehui* so'zi bilan ifodalanadi. Masalan,
prezidentimizning ma'ruzasida uchragan quyidagi so'z birikmalarini ko'rib chiqsak:

Ijtimoiy va sosial guruhlar – 社会团体 *shehui tuanti*,

Jamoat tashkilotlari – 社会组织 *shehui zuzhe*,

Jamoatchilik nazorati – 社会监督 *shehui jiandu*,

³ Hamidov X., Azzamova N., Turkcha ijtimoiy-falsafiy va siyosiy terminlar tarjimasiga doir, Tarjima masalalari, ilmiy
maqolalar to'plami. – T.: , 2012. – B 132

Ochiq jamiyat modellari – 开放社会模式 *kaifang shehui moshi* va hokazolar.

Bu yerda barcha o'rinlarda bir “社会” *shehui* so'zi qo'llangan bo'lib, mazkur so'zning shakli o'zgarishligining boisi, xitoy tili aslida amorf tillarga oidligiga borib taqaladi. Amorf tillar affikslarga ega bo'lmagan, so'zlar orasidagi grammatik aloqalar bitishuv yo'li bilan yoki yordamchi so'zlar vositasida ifodalanadigan tillardir⁴. Shunday ekan xitoy tilidagi so'zlar turkiy tillardagi o'zlashma so'zlar singari fleksiyaga uchramaydi.

Shuni esda tutish lozimki, har bir mamlakatda o'z terminologiyasidan foydalaniladi: the King – 国王 *guowang* (Buyuk Britaniyada), the Queen – 王后 *wanghou* (Buyuk Britaniyada), the Monarch – 君主 *junzhu*, Kreml – 克里姆林宫 *kelimulingong*, Qizil Maydon – 红场 *hongchang*. Tashqi ishlar vaziri – Foreign Secretary (Angliyada), Secretary of State (AQShda (DS 506)), Foreign Minister (Rossiyada), 外交部长 *waijiaobuzhang* yoki 外长 *waizhang* (XXRda).

Ona tilidan chet tiliga siyosiy matnlar tarjima aynan shu jihatlarga jiddiy e'tibor qaratish kerakki, tarjimon o'z vatani hamda tarjima tili mamlakatining siyosiy hamda davlat tizimi, siyosiy lavozim antroponimikasi, faoliyat yuritayotgan partiyalar maqsad-vazifalari, huquqiy, adliya tizimi kabi siyosiy hayotidan yaxshi xabardor bo'lishi lozim. Shu tufayli mazkur ishimiz o'zbek tilidan xitoy tiliga siyosiy matn tarjimasi mavzusiga bag'ishlanganligi uchun O'zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasi siyosiy tizim o'rtasidagi tafovut va mutanosiblikni ko'rsatib o'tish joiz deb o'ylaymiz.

Avvalambor so'zni XXRning davlat organlari tizimidan boshlasak,

davlat organlari hukumati bu Butunxitoy Xalq vakillari Yig'ini (中华人民共和国全国人民代表大会 *Zhonghua renmin gongheguo quanguo renmin daibiao dahui*) hamda turli darajadagi mahalliy Xalq vakillari Yig'ini (地方人民代表大会 *Difang renmin daibiao dahui*);

Xitoy Xalq Respublikasi Raisi (中华人民共和国主席 *Zhonghua renmin gongheguo zhuxi*);

Ma'muriy davlat organlari – Davlat Kengashi (中华人民共和国国务院 *Zhonghua renmin gongheguo guowuyuan*) va turli darajadagi mahalliy xalq hokimiyatlari (地方人民政府 *difang renmin zhengfu*);

Mamlakatning harbiy ishlari yuzasidan boshqaruv organlari – Markaziy Harbiy Kengash (中央军事委员会 *Zhongyang weiyuanhui*);

Davlat sud-huquq organlari – Oliy Xalq Sudi (最高人民法院 *zuigao renmin fayuan*), turli darajadagi mahalliy xalq sudlari (地方人民法院 *difang renmin fayuan*) va maxsus xalq sudlari (特种人民法院 *tezhong renmin fayuan*);

Davlat prokuratura organlari – Oliy Xalq Prokuraturasi (最高人民检察院 *zuigao renmin jianchayuan*), turli darajadagi mahalliy xalq prokuraturalari (地方人民检察院 *difang renmin jianchayuan*) va maxsus xalq prokuraturalari (特种人民检察院 *tezhong renmin jianchayuan*).

Endi esa asosan O'zbekiston Respublikasi siyosiy faoliyatning tayanchi bo'lmish davlat qurilishi bilan bog'liq atamalarning tarjimada berilishini batafsil ko'rib chiqsak.

Ma'lumki, davlat boshqaruvida qonun chiqaruvchi, ijro organlari sud hokimiyati bevosita ishtirok etadi. Shundan kelib chiqqan holda mazkur paragrafda o'zbek tilidagi davlat boshqaruvi bilan bog'liq atamalarni uch guruhga tasniflab, ularning xitoy tiliga tarjimasiini tadqiq etish maqsadga muvofiq:

1. Qonun chiqaruvchi organ bilan bog'liq atamalar
2. Ijro hokimiyati bilan bog'liq atamalar
3. Sud tizimi bilan bog'liq atamalar

Qonun chiqaruvchi organ bilan bog'liq atamalar

⁴ Hojiev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1985. – B 15.

O'zbek tili siyosiy atamashunosligining salmoqli qismini qonun chiqaruvchi organlari bilan bog'liq atamalar tashkil etadi. Bizga ma'lumki, xitoy tilidagi “termin”lar monosemantik, ya'ni bir ma'nolilik xususiyatiga ekan. Shunday ekan, ana shu atamashunoslikning xitoy tilidagi ekvivalentlarini aniqlashtirib olsak, siyosiy matn tarjima faoliyatida zarur bo'lgan ko'nikma, malakaga ega bo'lamiz. Bu o'rinda dastlab hokimiyat uchga bo'linishini ko'ramiz:

1. Qonun chiqaruvchi — 立法 *lifa*
2. Ijro etuvchi — 行政 *xingzheng*
3. Sud — 司法 *sifa*

立法 *lifa* atamasi murakkab so'z bo'lib, uning tarkibiy qismlaridan bo'lmish 立 *li* – o'rnatmoq, 法 *fa* qonun demakdir.

法 *fa* morfemasi bilan qonunchilikka oid ko'plab so'zlar yasalab, mazkur morfema quyidagi ma'nolarni bildiradi:

1. Voqea-hodisalarning borishida majburiyat va o'zgarmas holatni ta'minlovchi, belgilanganlardan ortiqcha xatti-harakatlarni cheklovchi qoidalar.
2. Qonun.
3. Fan sohalarida: ko'plab tajriba va kuzatuvlardan so'ng ayni shartlardan ayni natijalar kelib chiqishini qayd etuvchi vaziyat.
4. Ijtimoiy hayotda o'z-o'zidan yuzaga kelgan va rioya qilinishi jamiyatda majburiy bo'lgan jamoa tartiblari.
5. Fikrning mantiqiy bir qimmatini bo'lishi uchun amal qilinishi shart bo'lgan asos.

法 *fa* ning yetakchi ma'nosi “qonun”dir. O'zbek tilidagi “qonun” so'zi arabcha so'z bo'lib, “belgilangan va tasdiqlanib, xalqqa e'lon qilingan, mamlakatda yashovchi har fuqaro uchun amal qilinishi kerak bo'lgan qoida” ma'nosiga ega.

Mazkur morfemadan yasalgan 宪法 *xianfa* so'zi, asosiy qonun, ya'ni “konstitutsiya” ma'nosini bildiradi. 宪 *xian* morfemasi asli u ham “asosiy qonun”, “qonunlar majmui” degan ma'nolarni anglatadi.

宪法 *xianfa* so'zi bir qancha yuridik atamalarining yasalişida ishtirok etadi. Masalan, 宪法法院 *xianfa fayuan* birikmasi ikki so'zdan iborat bo'lib, “Konstitutsiyaviy sud” ma'nosiga ega. Masalan:

Prezident Respublika Parlamentiga Konstitutsiyaviy Cud mahkamasi bosh sud'yasi va uning a'zolarini taklif etadi – 总统向共和国议会提出宪法法院院长和成员 *Zongtong xiang gongheguo yihui tichu xianfa fayuan yuanzhang he chengyuan*.

O'zbek tilidagi “modda” so'zi arabcha so'z bo'lib, quyidagi ma'nolarga ega:

1. Hissiyot bilan qabul qilinadigan, bo'linadigan, og'irligi bo'lgan parcha: Tosh, havo moddadir.
2. Qism, unsur, bo'lak.
3. Qonun, shartnoma kabilarga xos matnlar, har biri alohida hukm chiqargan va ko'pincha raqam bilan belgilangan bo'lim, huquqshunoslik sohasida, demak, modda so'zining aynan shu ma'nosi nazarda tutiladi.

Xitoy tilida esa bu atama “条文” *tiaowen* deb tarjima qilinib, mazkur so'z o'zbek tilidagi atamaningko'rsatilgan birinchi va ikkinchi ma'nolariga ega emas, balki faqat uchinchi, “qonun, shartnoma matnlari” ma'nosida ishlatiladi. So'zni bo'lib tahlil qilsak 条 *tiao* – “punkt”, 文 *wen* – “yozuv”, “matn” ma'nolariga ega.

Masalan:

Qoraqalpog'iston Jumhuriyati Konstitutsiyasida O'zbekiston Konstitutsiyasiga zid keluvchi moddalarning bo'lishi mumkin emas.

卡拉卡尔帕克斯坦共和国的国家宪法不能与乌兹别克斯坦宪法有相抵触的条文
Kalakaerpakesitan gongheguo de guojia xianfa bu neng yu Wuzibiekeshitan xianfa you xiang dichu de tiaowen.

Ijro hokimiyati bilan bog'liq atamalar

Ijro hokimiyati bilan bog'liq atamalar o'zbek va xitoy tillari siyosiy atamashunosligining kichik bir qismini tashkil etadi. Bu o'rinda dastlab, hokimiyatning taqsimlanishida muhim o'rin tutuvchi ijro hokimiyati bilan bog'liq muhim atamalarni ko'rib chiqishga harakat qilamiz. Hokimiyatning taqsimlanishi prinsipiga ko'ra ikkinchi o'rinni ijro hokimiyati egallaydi.

Ijro hokimiyati xitoy tili siyosiy atamashunosligida 行政 *xingzheng* bo'lib, ushbu atama 行 *xing* “shug'ullanmoq”, “amalga oshirmoq” hamda 政 *zheng* “boshqaruv”, “siyosat” so'zlaridan yasalgan bo'lib, qabul qilingan qonunlarga amal qilib boshqaruv bilan shug'ullanish, ya'ni “*ijro etish*” demakdir.

Prezident rahbarligida Respublika Vazirlar Mahkamasining davlat boshqaruvini amalga oshirishda ijro etish vakolati.

总统领导共和国内阁行使国家管理的行政权 *Zongtong lingdao gongheguo neige xingshi guojia guanli de xingzhengquan.*

行政 *xingzheng* atamasi asosida qator atama va ijro bilan bog'liq iboralar yasalgan:

行政机关 *xingzheng jiguan* – Ijroiya kengashi: shirkat yoki kompaniyalardagi qaror qabul qiluvchi va ijro etuvchi organ:

Respublika Ijroiya organini tashkil etish va unga rahbarlik qilish

组成并领导共和国行政权力机关 *zucheng bing lingdao gongheguo xingzheng quanli jiguan*

行政 *xingzheng* atamasi yana “ma'muriy” deb ham tarjima qilinib, ushbu so'z bilan birikkan so'z birikmalarini ko'rib chiqsak,

Ma'muriy ish —— 行政工作 *xingzheng gongzuo*

Ma'muriy bo'linish —— 行政区划 *xingzheng quhua*

Ma'muriy sud protsessi —— 行政诉讼 *xingzheng susong*

Dunyoning ko'pchilik mamlakatlarida ijro vakolati va mas'uliyati mamlakat prezidenti va Vazirlar Mahkamasi tomonidan Konstitutsiya va qonunlarga binoan amalga oshiriladi.

“Vazir” so'zi qadim tariximizdan mavjud bo'lib kelayotgan siyosiy atamalardan bo'lib, bu so'zni tarjima qilish jarayonida tarjima tilining o'ziga xosligidan kelib chiqib hamda uning milliy koloritini saqlagan holda o'giriladi. Xitoy tiliga bu so'z 部长 *buzhang*, 大臣 *dachen*, 相 *xiang* atamalari bilan ifodalanadi. 相 *xiang* morfemasi “vazir” ma'nosida aslo yakka qo'llanilmaydi, bu morfema o'zidan oldin yana bir morfemani olib yuradi. Masalan,

右相 *youxiang* – ikkinchi vazir (podsho maslahatchisi)

首相 *shouxiang* – bosh vazir

外相 *waixiang* – tashqi ishlar vaziri

Yana shuni aytib o'tish kerakki, 相 *xiang* atamasi tarixiy manbalarda o'z aksini topib, bu tarixiy lavozim nomlanishi hisoblanadi.

大臣 *dachen* atamasiga kelsak, bu termin faqatgina monarxiya tuzumidagi mamlakatlarda faoliyat olib boruvchi vazirlarga nisbatan ishlatiladi.

部长 *buzhang* atamasi zamonaviy so'zlardan hisoblanib, hozirgi siyosiy terminologiyada asosan aynan shu atama ishlatiladi.

国防部长 *guofang buzhang* – Mudofaa vaziri

财政部长 *caizheng buzhang* – Moliya vaziri

外交部长 *waijiao buzhang* – Tashqi ishlar vaziri

内务部长 *neiwu buzhang* – Ichki ishlar vaziri

Bevosita “Vazirlar Mahkamasi” so’ziga kelsak, xitoy tiliga tarjimada bu transliteratsiya usulida ham, kalka olish usulida ham yasalmaydi, balki aynan shu ikki komponentli so’z birikmasiga monand bitta so’z to’g’ri keladi. Bu 内阁 *neige* so’zi bo’lib, 内 *nei* – “ichki”, 阁 *ge* esa – “davlat (ma’muriy) mahkamasi” ma’nolarini ifodalaydi.

“Parlament Vazirlar Mahkamasining taklifiga binoan O’zbekiston Respublikasi byudjeti va uning nazoratini ijro etish haqida qonun chiqaradi”.

议会根据内阁提案通过乌兹别克斯坦共和国的预算并监督其执行 *Yihui genju neige ti’an tongguo Wuzibiekeshitan gongheguo de yusuan bing jian du zhixing*.

Sud tizimi bilan bog’liq atamalar

Xitoy tilida sud, sud hokimyati, sud organlari ma’nosida 法院 *fayuan*, 法庭 *fating* atamaları qo’llaniladi.

“Sud – odil sudlovning oliy nuqtasi va uning rolini oshirish huquqiy davlat barpo etish yo’lidagi qonuniy jarayon”.

“法院 是司法审判的最高机关，提高它的作用是法制国家形成的合理过程。 *Fayuan shi sifa shenpan de zui gao jiguan, tigao ta de zuoyong shi fazhi guojia xingcheng de heli guocheng*”.

Lekin sud atamasining “huquqiy jarayon” sifatida keladigan ma’nosini 审判 *shenpan*, 审讯 *shenxun* tarzida tarjima qilamiz.

Sudga bermoq – 交法庭审判 *jiao fating shenpan*

Sud javobgarligiga tortilmoq – 受法庭审判 *shou fating shenpan*

Sud chog’ida – 在开庭时 *zai kaiting shi*

Xalq nomidan, hukm chiqarish vakolatidan foydalanib, qonunga qarshi xatti-harakatlarda yoki muvofiq kelmagan ishlarda qonunni bajaruvchi, adolatni qaror toptiruvchi odam, hakam, ya’ni sudya 法官 *faguan* deb tarjima qilinib, mazkur so’zda 法 *fa* - “qonun”, 官 *guan* – “amaldor” demakdir.

Konstitutsiyaviy sud hakami faqat O’zbekiston Konstitutsiyasiga bo’ysungan holda erkin faoliyat olib boradi. Sudya daxlsizlik huquqiga ega.

宪法法院的法官独立活动，只服从乌兹别克斯坦宪法，法官享有不可侵犯权。 *Xianfa fayuan de faguan duli huodong, zhi fucong Wuzibiekeshitan xianfa, faguan xiangyou bu ke qinfanquan*.

O’zbek tilidagi yana bir siyosiy atamalardan biri “adliya” so’zi huquq va adliya ishlari bilan shug’ullanuvchi davlat muassasalari ma’nosini anglatib, xitoy tiliga 司法 *sifa*, 司法机关 *sifa jiguan* deb tarjima qilinadi .

赦免 *shemian* so’zi “avf”, “amnistiya” ma’nolariga ega bo’lib, “avf” so’zi o’zbek tiliga arab tilidan o’zlashgan. “Avf” co’zining quyidagi ma’nolari bor:

1. Biror gunohni, biror aybni yoki kamchilikni kechirish. 2. Ma’zur ko’rmoq yoki ko’rishmoq. 3. Vazifasidan ozod qilinmoq.

赦免 *shemian* so’zi 宣布 *xuanbu* fe’li bilan kelganida, 宣布赦免 *xuan bushemian* “amnistiya e’lon qilmoq” ma’nosini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 现代汉语. - 上海教育出版社, 2002 年.
2. 周祖谟。汉语词汇。 - 北京, 1959 年.
3. 高庆赐。同义词和反义词。 - 上海, 1957 年.
4. 王理嘉, 侯学超。怎么样确定同义词。语言学论丛. - 北京, 1963 年.
5. 高庆赐。同义词和反义词。 - 上海, 1957 年.
6. «O’zbekiston milliy ensiklopediyasi» - T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2004.

7. Hojiev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1985.
8. Hamidov X., Azzamova N., Turkcha ijtimoiy-falsafiy va siyosiy terminlar tarjimasiga doir, Tarjima masalalari, ilmiy maqolalar to'plami. – T.: , 2012.
9. С Хашимова. О ЯВЛЕНИИ КОНВЕРСИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2022.
10. С.А.Насирова (2021). Политическая метафора (на примере материала по кадровой политике современной КНР). In Resent Scientific Investigation (pp. 69-73).
11. Хашимова, С. А. (2020). ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ ПРИ ПОМОЩИ СУФФИКСАЦИИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In *Страны. Языки. Культура: сборник материалов XI-й международной научно-практической конференции/Под ред. проф. Абуевой НН Махачкала: ДГТУ. 391 с (р. 361).*
12. Хашимова, С. А. (2020). Особенности образования неодушевлённых существительных при помощи суффиксации в современном китайском языке. *Modern Oriental Studies*, 2(2), 34-46.
13. Nasirova, S. A. (2019). Modification of semantics of social terms of the modern Chinese language. *Opción: Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, (24), 260-273.
14. Хашимова, С. А. (2022). АГГЛЮТИНАТИВНАЯ ОСОБЕННОСТЬ СУФФИКСАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 196-202.
15. Hashimova, S. A., & Nasirova, S. A. (2021). FEATURES OF FORMING OF ANIMATED NOUNS WITH THE AFFIXES IN MODERN CHINESE LANGUAGE. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 1-10.
16. Насирова, С. А. (2020). Генезис общественно-политической терминологии китайского языка через призму истории китайской дипломатии. *Modern Oriental Studies*, 2(2), 22-33.
17. Хашимова, С. А. (2022). О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО АСПЕКТА КОММУНИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА). *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 1(1), 85-91.
18. Хашимова, С. А. (2022, September). ОБРАЗОВАНИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ С ПОМОЩЬЮ АФФИКСАЦИИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In *E Conference Zone* (pp. 5-10).
19. Abdullayevna, H. S. (2020). Peculiarities of the formation of animated nonsignificant using suffixing in the modern chinese language. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1504-1511.
20. Хашимова, С. А. (2022). ОБРАЗОВАНИЕ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ ПРИ ПОМОЩИ АФФИКСАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *World scientific research journal*, 7(1), 20-23.
21. Насирова, С. А., Хашимова, С. А., & Рихсиева, Г. Ш. ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КИТАЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ. *Ответственный редактор*, 162.
22. NS Abdullayevna. 上合组织国家的科学研究: 协同和一体化。上合组织国家的科学研究: 协同和一体化, 87, 0
23. С.А.Насирова. Институт евнухов в древнем Китае: причины возникновения и особенности (2022). *Фундаментальные и прикладные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации*. С. 187-188.
24. NS Abdullayevna. Языковая политика в Китае: идентификация общественно-политической терминологии (2019). In *КИТАЙСКАЯ ЛИНГВИСТИКА И СИНОЛОГИЯ* 3,384,2019